

DANMARKS UDENRIGSPOLITIK UNDER KRIGEN 1859

Af V. Sjøqvist.

Redaktør Erik Møllers udførlige svar her i tidsskriftet på mit indlæg¹⁾ har jeg læst med stor interesse og det af to grunde. For det første fordi det altid er gavnligt, at der kommer en diskussion igang om omstridte punkter i vort lands historie. Nye momenter drages frem, og det bliver ofte muligt at se gamle problemer under nye synsvinkler. Dette gælder Danmarkshistorien i almindelighed og vor udenrigspolitik i særdeleshed, fordi dette område unægtelig har været stedmoderligt behandlet af den historiske forskning. Men dernæst er jeg E. M. taknemmelig for hans indgående besvarelse, fordi den giver mig lejlighed til at korrigere en del misforståelser og samtidig fremsætte nogle betragtninger om den udenrigspolitik, de national-liberale førte i årene op til 1864.

Lad mig da først punkt for punkt begynde med at kommentere de indvendinger, E. M. har fremsat. Han indleder med at sige, at »Forfatteren rejser straks et Spørgsmaal om, hvorvidt den danske Regering virkelig først og fremmest stræbte efter at opretholde Monarkiets Neutralitet under Krigen mellem Frankrig-Sardinien og Østrig. Om den Sag synes der dog efter hele Begivenhedsforløbet i 1859 ikke at kunne herske Tvivl«. Og han fortsætter med at fastslå, at »i Virkeligheden er det et helt andet Problem, det nye Brevstof kaster Lys over, det nemlig: hvad den danske Regering vilde have gjort i det nærmere eller fjærnere liggende Tilfælde, at Neutraliteten ikke lod sig opretholde«²⁾.

Denne påstand om, at det er Danmarks politik under krigen mellem Frankrig-Sardinien og Østrig, som jeg har beskæftiget mig med, turde være en fuldstændig og — tillad mig at sige det — ganske unødvendig misforståelse. Thi jeg har udtrykkeligt skrevet, at sagens kerne efter min mening var, »hvilke tanker gjorde den danske regering og dens embedsmænd sig om landets stilling under krisen i foråret 1859, da det truede med storkrig, og hvilke planer havde de om at imødegaa farerne? Thi dette maa man gøre sig klart, at det ikke var den lokale krig paa de fjerne sletter i Lombardiet, der foruroligede regeringen, men derimod udsigterne til et almindeligt europæisk opgør«³⁾.

Det er denne, om man vil, hypotetiske mulighed, jeg har beskæftiget mig med, fordi den i mine øjne kaster et så interessant lys over, hvordan den danske regering kunne tænkes at handle under en international krisesituation før 1863.

¹⁾ Jyske Samlinger N. R. III. s. 114 ff. og 65 ff.

²⁾ *ibid.* s. 114, min udhævelse.

³⁾ *ibid.* s. 66.

Derefter søger E. M. at reducere min bevisførelse in absurdum ved at hævde, at tanken om en dansk-tysk alliance udelukkende var Vedels egen personlige idé. »Ideen var ubestridelig Vedels« hedder det ordret⁴⁾, og som bevis herpå citeres Vedels udtalelse om, »at disse Linier ere vistnok min egen private Udtalelse«. Men fortsættelsen paa dette citat udelades rigtignok, og den lyder: »men jeg troer, at jeg har ikke Uret i at antage, at den ikke meget fjærner sig fra Ministeriets Tanke.«

Enhver, der er fortrolig med Vedels brevstil, véd, hvor forsigtig han altid udtalte sig, og véd derfor også, at når han fremkom med en efter-sætning som den ovennævnte, så betød det, at han virkelig gengav ministeriets mening. Ellers ville han aldrig have skrevet denne sætning. Endvidere er det mig ikke mulig at indse, at det er for dristigt at antage, at ministeriet også — ja først og fremmest — omfattede dets chef C. C. Hall, den mand, som Vedel arbejdede så intimt sammen med. Man kan jo bevise, næsten hvad det skal være, naar citater skæres til, saa de passer ind i ens fremstilling, men skal de have bærekraft, maa de bringes i deres helhed. Gør man dette i det foreliggende tilfælde, vil man se, at citatet netop dækker, hvad jeg har hævdet, nemlig at Vedels brev gav udtryk for Halls tanker.

Dernæst mener E. M. at finde et bevis på Halls passive og neutrale optræden deri, at Hall selv advarede mod »for stor Iver i Tilslutningen til Forbundets krigerske Rustninger«⁵⁾. Om dette er kun at sige, at Halls ord og handlinger står i diamentral modsætning til hinanden, og det er nu engang på handlingen, at man skal bedømme politikerens. Hvad angår, at den preussiske gesandt i Danmark, Balan, »bevarede sin uforbederlige Mistro til København-Kabinetts Holdning«, hvilket giver E. M. anledning til at bemærke, at »der er her umiskendelig noget som ikke stemmer«⁶⁾, så er der intet mærkeligt heri. Set fra Balans synspunkt var Danmarks opfyldelse af Forbundsdagens beslutning en ganske naturlig og selvfølgelig handling, der ikke havde krav på større erkendtlighed eller begrundede udsettelse af gammel mistro. Hvad ministrene og deres embedsmænd diskuterede indbyrdes om den fremtidige politik, kunne han intet vide om, og udviklingen efter den 10. maj gik så hurtigt og tog så pludselig en vending, at han formentlig aldrig erfarede noget derom.

Det næste punkt i E. M.s bevisførelse er Englands holdning i 1859. Han godtgør, at den trods de ledende statsmænds »krigerske Bravader og ... Fortumlethed« var dikteret af ønsket om fredens opretholdelse eller i det mindste neutralitetens bevarelse. Dette skal ingenlunde benægtes, men de beviser, der i den anledning fremføres, er efter min mening

⁴⁾ *ibid.* s. 115.

⁵⁾ *ibid.*

⁶⁾ *ibid.* Balan var iøvrig ganske ny og uerfaren i embedet, idet han først var i tiltrædelsesaudiens den 11. maj 1859. Han havde altså endnu ikke nået at knytte forbindelser.

irrelevante. Det er rigtigt, at den engelske offentlighed ikke ønskede krig, men argumenterne om Englands passivitet under krigene i 1864, 1866 og 1870—71 eller dronning Victorias udtalelse den 1. juni 1859 har ingen beviskraft, thi de mænd, der i slutningen af april og begyndelsen af maj 1859 skulle overveje Danmarks fremtidige politik, kunne selv med den bedste vilje ikke vide, hvad der ville ske blot 14 dage frem i tiden⁷⁾. Det eneste, de kunne holde sig til, var, hvad de ansvarlige engelske ministre på dette tidspunkt havde sagt, og Disraelis udtalelse i Underhuset den 18. april såvel som Manleys henvendelse den 2. maj var tydelig nok⁸⁾. For regeringen i København måtte situationen derfor tegne sig således, at England i tilfælde af, at krigen bredte sig til Mellemeuropa, ikke ville holde sig udenfor, men tage parti for Preussen.

Krigens videre udbredelse var naturligvis kun en hypotetisk mulighed, men det var regeringens pligt også at tage denne eventualitet i betragtning. Derfor er der intet ejendommeligt i, at Halls samtale med Manley den 9. maj var så »uhaandgribelig, at den engelske chargé d'affaires havde svært ved at gengive dens Indhold og Mening; det var altsammen hypotetisk«⁹⁾. Der forelå jo endnu ingen kendsgerninger, og Hall kunne følgelig blot tale i forsigtige vendinger. Men denne tilbageholdenhed behøvede Vedel ikke at pålægge sig i sit fortrolige underhåndbrev til Bülow. Her kunne han tale frit ikke blot om den risiko, men også om de muligheder situationen frembød. Og han kunne drage de konsekvenser, som forsigtigheden påbød Hall at afholde sig fra¹⁰⁾.

Endelig mener E. M. at have fremført sit mest dræbende argument, når han skriver, at »det afgørende er imidlertid, at hele den offentlige Mening her i Landet vilde have vendt sig lidenskabeligt mod en saadan Politik«, thi »den Plan Vedel udviklede for Bülow var ikke praktisk Politik«¹¹⁾. På dette punkt er jeg imidlertid slet ikke uenig med E. M.,

⁷⁾ *ibid.* s. 116, note 13. E. M. finder det desuden næsten utroligt, at de danske ministre skulle have taget kronprins Karls ord til Hans Egede Schack alvorligt. Det er muligt, men Vedel gjorde det i al fald i brevet af 3/5 til Bülow, hvori han »ikke meget fjærner sig fra Ministeriets Tanke«. Vedel siger i dette brev, at England vil gå med Tyskland »og vi vilde vistnok kunde bringe Sverrig til det samme Parti«.

⁸⁾ *ibid.* s. 69 f. Hvis man finder, at Disraelis ord ikke sagde noget videre, skyldes det, at nutiden er vænnet til et ganske anderledes kraftig sprogbrug. Datiden var ikke i tvivl om, at Napoleon III's stiltfærdige ord under nytårskuren 1859 til den østrigske gesandt var noget nær en krigserklæring.

⁹⁾ *ibid.* s. 117.

¹⁰⁾ Jvf. mit indlæg III, s. 73.

¹¹⁾ Det er ganske interessant at se, at på dette sted i sit indlæg er Erik Møller parat til at indrømme, at »rimeligvis er disse muligheder, som Arkivar Sjøqvist mener, virkelig blevet drøftet indenfor snævrere regeringskredse; de var nemlig på ingen måde fjærntliggende i sig selv«. Og det skønt E. M. allerede i begyndelsen af sit indlæg har forklaret og senere gentager, at tanken om en aktiv dansk-tysk samvirken udelukkende var Vedels eget luftige fantasifoster. At Kriegers tavshed om dette spørgsmål tyder på, »at Overvejelserne (ikke) har haft nogen større Betydning«, kan jeg ikke godkende. Hans dagbøger indeholder sandelig ikke alt, hvad der skete i dansk udenrigspolitik i disse år. Monrad og Lehmanns samtaler med Hamilton i januar 1863 refereres således ikke (*ibid.* s. 117).

men jeg tør ikke deraf drage den slutning, at disse kendsgerninger skulle have forhindret Hall og hans kolleger i alvorligt at overveje de antydede muligheder. Thi før eller senere kommer en politiker dog i den situation at måtte vælge mellem det, der er populært, og det, han synes er rigtigt. Dette valg stod Hall overfor i maj 1859, og Vedel skjuler slet ikke vanskeligheden herved, når han siger: »en anden Sag er det, at her i Landet vilde vistnok en ikke ringe Utilbøielighed mod at stille sig paa Tydsklands Side maatte overvindes«. Når E. M. taler om praktisk og upraktisk politik, så fristes man iøvrigt til at spørge, hvor praktisk Ejderpolitikken egentlig var. Indadtil var den populær, men det kan næppe bestrides, at den udadtil var endog særdeles upraktisk, hvilket jo ikke forhindrede, at man indlod sig på den — og knækkede halsen.

Hvad E. M. skriver angående Vedels stilling i 1859 og hans mangel på virkelig viden og saglig erfaring, er jeg heller ikke uenig i. Ja, jeg vil gå videre endnu og sige, at disse mangler vedblev at gøre sig gældende i de følgende år. Først krigen og dens ulykker åbnede hans øjne og gav ham den erfaring, der muliggjorde hans senere så berømmelige indsats i eftersommeren 1870.

Inden jeg slutter dette afsnit, er der endnu en udtalelse, jeg føler trang til at kommentere. I sit indlæg på side 120 skriver E. M.: »Man kan ikke drive Politik paa Torvet, men man kan heller ikke føre sin Politik uden Folkets Billigelse eller mod dets Følelser. Det gik senere op for Vedel, men det synes ikke at være dæmret for Arkivar Sjøqvist, der virkelig mener, at national-liberal Regering i 1859 ikke skulde have staaet fremmed overfor Tanken om i en Krig »at stille sig paa Tysklands Side«. Overfor denne passus må det være mig tilladt ganske stilfærdigt at gøre opmærksom på, at når Danmark efter Forbundsbeslutningen af den 23. april 1859 udrustede og opstillede et i realiteten dansk kontingent til Forbundshæren, så var Danmark på vej ind i krigen på Tysklands side¹²⁾. Dette var ikke skjult for regeringen i København, og det var denne kendsgerning, der inspirerede Vedel og Hall til ideen om at søge at få det mest mulige ud af situationen ved under visse forudsætninger at lade Danmark slutte sig helt og fuldt til Tyskland mod som compensation at få det slesvig-holstenske spørgsmål løst een gang for alle.

Dermed er det specielle spørgsmål om den danske politik i 1859 udebatteret for mit vedkommende. Tilbage bliver at gøre et par bemærkninger til E. M.s efterfølgende betragtninger. Han kritiserede den måde, jeg har fortolket Vedels brev til Bülow. »Sagen er,« hedder det, »at saadanne Tankefostre ofte kun er øjeblikkelige Indskydelser, selv om de fæstes paa Papiret, eller kun halvt tilendeførte Slutningsrækker, der ikke staaer en saglig Drøftelse igennem; derfor kan de imidlertid godt have

¹²⁾ Se nærmere herom anf. sted III, s. 67.

deres store Interesse til Belysning af enkelte Personers eller Grupperes Synsmaader og Standpunkter. Men Vægten maa altid hvile paa, hvad Arkivar Sjøqvist kalder »fastlæggelsen af et lands politik«. *Og det væsentlige Spørgsmaal bliver altid her, hvorvidt de paagældende Overvejelser virkelig fører til en Afgørelse*¹³⁾.

Denne argumentation kan jeg ikke acceptere, thi jeg mener at have gjort det tilstrækkeligt klart, at mine undersøgelser drejer sig om de overvejelser, tanker og ideer, der går *forud* for fastlæggelsen af et lands politik¹⁴⁾. Det ligger jo i sagens natur, at før en bestemt politik føres ud i livet, er der et »overvejselsens stadium«, hvor forskellige ideer berøres og diskuteres. Tager man nu det konkrete eksempel, som er kernen i mit indlæg, nemlig overvejelserne i København mellem den 23. april og 9. maj 1859, så er det jo klart, at vi netop her har et skoleeksempel på et »overvejselsens stadium«, der på grund af begivenhedernes hastige udvikling aldrig nåede videre. Og i dette stadium er det »væsentlige spørgsmål« så sandelig ikke, »hvorvidt de pågældende Overvejelser virkelig førte til en Afgørelse«. Overvejelserne har deres store værdi i sig selv, fordi de viser, ad hvilke baner de ledende personligheders tanker bevæger sig under en kritisk situation. De giver en større indsigt og bedre forklaring på, hvorfor de samme personer tænkte og handlede, som de gjorde, da nye og afgørende kritiske tilstande udviklede sig 4 år senere.

Hele ideen med såvel Erik Møllers som min afhandling er jo netop at vise, hvorledes de national-liberale ledere optrådte under en international krise før 1863. Vi kommer blot til det stik modsatte resultat angående visdommen i deres optræden. Og dette punkt fører mig da over til slutningen i E. M.s indlæg, hvor han gør sig til talsmand for en ny og mere fordomsfri vurdering af de national-liberales udenrigspolitik.

Tanken om at forsøge at nå frem til en sådan vurdering vil utvivlsomt vinde bifald fra alle sider. De national-liberale statsmænd har et retfærdigt krav på, at der gøres et alvorligt forsøg på at forstå, hvor uendelig vanskelig deres stilling var, hvor let de kunne handle forkert, og hvor svært det var at ramme rigtigt. Det er næppe for meget sagt, at der ikke findes et mere kompliceret udenrigspolitisk problem i Danmarks nyere historie end det, skæbnen havde givet disse mænd til opgave at løse. Ingen skal nogensinde ønske at komme i deres sted, og derfor er det simpel retfærdighed, at de ikke udsættes for letfærdig kritik. Men når dette er sagt, må det også fremhæves, at historikeren, hvor megen sympati han end har for disse mænd, ikke må forflygtige deres ansvar.

Derfor undrer det mig, at redaktør Erik Møller, der på mange punkter har et meget dybere kendskab til denne periode end jeg, for alvor kan hævde, at kritiken af de national-liberales militærpolitik ikke er beret-

¹³⁾ *ibid.* s. 120. Min udhævelse.

¹⁴⁾ *ibid.* s. 68.

tiget. Hvis jeg har forstået E. M. ret, mener han, at det manglende forsvarsberedskab snarere er et bevis på, at de ventede sagens løsning gennem europæisk, særlig engelsk, intervention end gennem en krig med de tyske magter. »Folk, der satte deres Lid til et væbnet Forsvar, havde ikke handlet saadan,« siger han¹⁵⁾.

Sandheden er dog den, at de ledende mænd — men for den sags skyld også de menige — meget vel vidste, at det hele sandsynligvis ville ende i åben kamp og ikke veg tilbage herfor.

Der kan gives mange beviser for dette, men jeg skal indskrænke mig til et enkelt. Den 26. juli 1858, altså kort efter at beslutningen om ophævelse af fællesforfatningen for Holsten-Lauenborg var taget, skrev Hall til Lehmann: »Jeg haaber endnu, at det ikke vil komme dertil (d. v. s. til krig), men at vi uden nye blodige Kampe skulde kunne bevare Danmarks Riges Selvstændighed; men skulde Kampen blive uundgaaelig, saa vil jeg gøre, hvad jeg formaaer, for at det først maa være blevet klart for *Alle*, at det er for disse der kæmpes, og da trøstigt stole paa, at Gud vil være med os som ved Fredericia og Idsted«¹⁶⁾.

Når E. M. mener, at det manglende forsvarsberedskab er et indicium for, at man mere satte sin lid til fredelig intervention end til krig, så begår han efter min mening den fejl at antage, at fordi en politik er ulogisk, er den ikke sandsynlig. Men historien har mange eksempler på, at den slags ting sker. Man behøver jo blot at tænke på Frankrig i 1870, hvor regeringen bevidst kastede landet ud i en krig mod Preussen, skønt hæren var i dårlig stand.

Grunden til, at de national-liberale negligerede det danske forsvar, trods de truende udsigter, kan kun skyldes, at de overvurderede Danmarks militære muligheder og undervurderede modstanderens styrke. De havde slet ikke blik for hvilket magtapparat, der var ved at vokse frem i Preussen. Der kan siges meget til undskyldning herfor, thi de fleste mennesker i Europa, ja, selv i Preussen, forstod det heller ikke. Men selv med den bedste vilje vil det aldrig blive muligt at tillægge statsmændene i København udenrigspolitisk realitetssans. Kendsgerningen er, at de så forkert og dømt forkert, og dette faktum vil efter min mening stå fast. Så det er en ringe trøst, at Højres mænd heller ikke var meget kloge. Glemmes må det dog ikke, at der var en lille gruppe af mænd, der klart så, hvorledes det hele ville ende, hvis det ikke snart kom til en mindelig

¹⁵⁾ *ibid.* s. 122.

¹⁶⁾ J. Clausen: Af Orla Lehmanns Papirer s. 167. I samme bog findes der fra de kritiske forårsmåneder 1861 en række karakteristiske breve fra Lehmann til Hall. Den 2/6 skriver han således: »Skulde De erfare noget om, hvorvidt den danske Regering er kommet til den Overbevisning, at nu er Øjeblikket til at føre et kort, stolt og indtrængende Sprog, saa gør De mig en Tjeneste ved at lade mig det vide. Ingen kunde med Billighed forlange, at den skulde tale bons sens med Frankfurt, men Europa kan forstaa dette ikke-tyske Idiom, og med Rustninger følger altid en vis Kanonklang i Sproget.« Stolt sprog, rustninger, kanonklang, ak ja.

ordning. Det var de gamle hel-statsdiplomater, især folk som Bülow, Otto Plessen og Quaade. De ikke blot så det, men sagde det gentagne gange i deres officielle og uofficielle indberetninger til udenrigsministeriet¹⁷⁾.

Redaktør Erik Møller skriver tilsidst i sit indlæg: »Stedet er ikke her til Forsvar for den national-liberale Politik. En Historiker skal forresten heller ikke forsvare, men forklare«¹⁸⁾. I teorien lyder dette jo tiltalende, men kendsgerningen er den, at E. M.s første afhandling former sig som et velment og sympatisk forsvarsskrift, der slutter med ordene: »Under Krise og Krig i 1859 blev Ministeriet Hall imidlertid stillet overfor en Prøve, som var alt andet end diplomatisk Legeværk, men uden her at være afgørende hæmmet af dansk-tyske Modsætningers aarhundredgamle Dødvægt; man vil vanskeligt kunne nægte, at denne Prøve blev heldigt bestaaet, og Ministeriet Hall her fulgte Retningslinjer, der viser baade tilbage og frem i dansk Udenrigspolitik. Det skortede ved denne Lejlighed slet ikke den national-liberale Regering paa Dygtighed i Behandlingen af mellemstatlige Spørgsmaal«¹⁹⁾.

Det var disse stærke ord, der æggede til modsigelse og gav stødet til mit første indlæg, fordi jeg følte mig overbevist om, at de ikke dækkede virkeligheden. Hvem der nu er kommet sandheden nærmest angående den national-liberale regerings dygtighed i behandlingen af mellemstatlige spørgsmål, må det blive læsernes opgave at tage standpunkt til.

¹⁷⁾ Alene i Vedels privatarkiv findes flere beviser herpå, f. eks. Bülow ²/₁₀, ²³/₁₀, ¹⁷/₁₁, ²³/₁₂ 1860, ²¹/₁₁, ²⁵/₁ og ¹⁴/₃ 1861. Plessen ¹/₁₂ 1860 og Quaade ¹/₅ 1861. Når Bülow tog sin afsked i efteråret 1862 skyldtes det jo ikke mindst, at han ikke kunne overbevise regeringen i Kbhvn. om den tilstundende katastrofe.

¹⁸⁾ *ibid.* III. s. 123.

¹⁹⁾ *ibid.* II. s. 299.